

Belgeleri ve Tanıklarıyla

AHISKA TÜRKLERİNİN TÜRKİYE'YE GÖÇLERİ VE 1944 SÜRGÜNÜ-İ*

Yunus ZEYREK

1. Giriş

Türkiye'de *Ahıska Türkleri* olarak anılan topluluğun yeteri kadar bilinmediği ve dolayısıyla onlarla ilgili gerekli araştırma ve incelemelerin yapılmadığı, maalesef bilinen bir gerçektir. Türkiye kamuoyu, bu halkın varlığından 1989 yılında Özbekistan'da Fergana Vadisi'nde vukua gelen müessif olaylarla haberdar oldu. O günden bugüne geçen bunca yıla rağmen onların hâlâ lâıykıyla tanındığı, bilindiği söylenemez.

1578-1828 yılları arasında 250 sene Osmanlı Devleti'nin Çıldır Eyaleti merkezi olan Ahıska, 1828 yılında Türkiye'den ayrı düştükten sonra adeta talihsiz bir nisyana maruz kalmıştır denilebilir. Bizim, millet olarak çabuk unutmak gibi bir özelliğimizin olduğu öteden beri söylenir. Bu marazî hâl, sadece bugün değil yüz yıl önce de böyleydi. Bunun en açık misali, 1918 yılında sarayda geçen bir görüşmedir. Türkiye'den yardım talebiyle gelen Azerbaycanlı Naki Keykurun'la Ahıskalı Ömer Faik Numanzade, Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından Padişah Mehmed Reşad'ın huzuruna çıkarılırlar. Padişah bunların Türk olduğuna kolay kolay inanmaz; zira annesi de Çerkes olan Padişah, Kafkasya'nın tamamen Çerkes olduğu zannındadır. Naki Bey, "*Kafkasya'da beş milyon Türk var, Çerkeslerin nüfusu iki yüz bini geçmez.*" diyerek Padişaha bir ders verir. ¹ O zamanki haritalara bakınca Ahıska şehrinin konumunun da belli belirsiz yer aldığı görülmektedir.

1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni manzara, Türk bilim çevrelerinin o coğrafya hakkında gerekli bilgi ve birikime sahip olmadığını açıkça gösterdi. Biz bu coğrafyanın Ahıska ve Ahıska Türkleri bölümü üzerinde

* Bu yazı, İstanbul-Marmara Üniversitesi tarafından hazırlanan "Türk Dünyasında Göç ve Sürgün" konulu kitap için hazırlanan yazının kısaltılmış şeklidir.

¹ Naki Keykurun, *Azerbaycan İstiklâl Mücadelesinden Hatıralar*, Ankara, 1998.

Sürgünde Ahıskalı bir aile, Özbekistan - 1964.

çalışmaya başladık. 1989 yılında vukua gelen Fergana hadisesinden sonra birçok gazete ve dergi yazısı kaleme aldık; radyo ve TV konuşmaları yaptık; araştırma ve incelemeler yaparak birkaç da kitap telif ettik.

Bu yazımızda Ahıska bölgesinin Rusya'ya intikalinden sonra bu bölgede yaşayan Müslüman Türk ahalinin Osmanlı Devleti zamanında ve Cumhuriyet devrinde Türkiye'ye yönelen göç hareketlerine ışık tutacağız ve 1944 yılında uğradıkları topyekûn sürgün faciasına temas edeceğiz.

2. Sosyal ve siyasî şartlar

Ahıska'nın Rusya'ya intikal etmesinden sonra bu bölgede birtakım nüfus hareketlerinin vukua geldiğini görüyoruz. Bu nüfus hareketi batıdan doğuya ve doğudan batıya olmak üzere iki şekilde cereyan etmiştir. Batıdan doğuya doğru yönelen nüfus hareketiyle Anadolu'dan Ahıska ve Ahılkelek'e gelen Ermeni nüfusu kastediyoruz. Zira bu savaşlarda İskenderun Körfezi'ne inmeyi hedefleyen Çarlık Rusya'sı, Ermenilere hitaben bir beyanname yayınlarak Kafkasya'dan körfeze doğru uzanan bölgede yaşayan Ermenilere birtakım vaatlerde bulunmuş ve onları yanına

çekmeyi başarmıştır. Bu vaatlere kanan Ermeniler, Rus Çarının beyannamesini kendilerine tebliğ eden din adamlarının da tahrik ve teşvikiyle, yüzyıllardır beraber yaşamakta oldukları Türk komşularının kanını dökmüşlerdir.²

1829'da imzalanan Edirne Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti'nin Çıldır Eyaleti merkezi Ahıska ile buraya bağlı bazı kazalar, savaş tazminatı yerine Rusya'ya bırakılmış ve bugünkü sınır çizilmiştir. Bu sınırın batısında kalan yerlerde yani Kars, Erzurum ve Bayburt'ta yaşayan Ermeniler, Ruslara kanıp onlarla birlikte saldırdıkları eski komşularının intikam almasından korkarak yaşadıkları yerleri bırakarak sınırın doğusuna doğru hareket etmişlerdir.³

Bugün başta Ahıska ve Ahılkelek bölgesi olmak üzere Ermenistan ve Karabağ'da yaşayan Ermeni nüfusun büyük bir kısmı, bu şekilde Doğu Anadolu'dan göç ederek buralara gelip yerleşenlerin neslidir.⁴

Doğudan batıya göçlere gelince, bu da bölgede yaşayan Müslüman ahalinin Osmanlı ülkesine göç etmesinden ibarettir. Zira Müslümanlar, Rusya'nın Hristiyan olmayan tebaasını nasıl Hristiyanlaştırdığı bilinmekteydi. Bundan dolayı Rusya vatandaşı olmanın risklerini düşünen Müslüman ahali, Osmanlı ülkesine göç etmiştir. Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Devri dâhil, bu göçlerin dönemlerini birkaç devreye ayırabiliriz: 1. 1828 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası, 2. 1855-Kırım Harbi sonrası, 3. 1877-78 Savaşı sonrası, 4. Birinci Dünya Savaşı sonrası, 5. Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminin 1930'lu yılları, 6. 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan ve günümüzde de devam eden göçler...

*

Rus Çarı I. Nikola, kendisinden evvelki çarlar gibi bir Türk düşmanıydı. Onun zamanında (1825-1855) başlayan eritme faaliyeti kendisinden sonra devam etti. O zamanlar Rusya'da genel siyasî anlayış, tek devlet (Çarlık), tek millet (Rus) ve tek din (Ortodoksluk) olarak şekillenmişti. Bunu sağlamak için devletin siyasî sınırları içinde yer alan kavimler ya imha edilecek yahut da Ruslaştırılacaktı! Bu uğurda devlet her imkânı seferber etmişti. Bu seferberliğin öncüsü de meşhur

misyoner İlminski (1822-18991)'ydi.

Rusya'nın ezme ve eritme faaliyeti, İdil-Ural Türkleri, Yahudiler, Ukraynalılar, Türkistan Türkleri ve Kafkasya'nın Türk-Müslüman toplulukları üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu topluluklar, birçok medenî haklardan mahrum bırakılmışlardı. Rusya, bir milletler zindanı olmuş, Ruslardan başkasına yaşamak hakkı kalmamış gibiydi.⁵

Rusların Kafkasya'yı işgal ve istilâsında dikkat çeken hususlardan biri de onların Türk kelimesini kullanmakta çok hesaplı davranmalarındır. Meselâ Çarlık devri kaynakları, Ahıska bölgesinde yaşayan Türk ahaliyi Tatar olarak adlandırmaktadır. Bunun en açık örneği, 1908 sayımını ihtiva eden *Kafkas Yıllığı*'dır. Bu yıllıktan birkaç örnek verebiliriz: 1828'de ele geçirilen Ahıska'nın *Abastuban, Adigön, Agara, An, Arcene, Aspinza, Azgur, Saxan, Varnet* vd. köy ve kasabalarının milliyet hanesine hep *Tatar* yazılmıştır. Nedense aynı kaynak, 1877-78 Harbi'nde ele geçirdiği aynı bölgedeki Posof köylerini Türk olarak göstermektedir.⁶ Burada dikkati çeken husus, Ahıska ve Posof halkının aynı kök ve kültüre mensup olduğu hâlde niçin birine *Tatar* diğerine *Türk* denmiş olmasıdır!

Kuzey Kafkasya'da Rus istilâsına göğüs geren Şeyh Şamil, 25 yıl boyunca Ruslarla mücadele etti. 1859'da istilâ ordusuna teslim olmak mecburiyetinde kaldı. Kafkasya'ya Çar Naibi olarak tayin edilen Çarın kardeşi Grandük Mişel, 1864 Ağustos'unda bütün batı Kafkasya halkına hitaben şu fermanı tebliğ etti: "*Bir ay zarfında Kafkasya'yı terk etmediğiniz takdirde bütün ahali, savaş esiri sayılacak ve Rusya'nın çeşitli bölgelerine sürülecektir!*" Bu ifadenin, bir tehcir ve imhadan başka bir anlamı yoktu.⁷

Rusların Kafkasları tamamen ele geçirmeleri üzerine on binlerce aile Türkiye'ye göç etti. Rus idaresinin yerleşmesini müteakip yerli ahaliye karşı cebir ve şiddet rejimi uygulandı. Rusya'dan Rus köylüleri ve Rus Kazakları Kafkasya'ya getirilerek buralara yerleştirildi.⁸

Rusya'da bu gidişin çok fecî örneklerini daha sonraki zamanlarda da görebiliyoruz. Bolşevik İhtilâli'nin zuhurundan önceki yıllarda, yani Çarlığın son yıllarında Kafkasya'da yaşayan Müslüman Türk ahalinin maruz kaldığı zulüm

² Yunus Zeyrek, *Bu Dosyayı Kaldırıyorum*, Ankara, 2011, s. 43.

³ John F. Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev. S. Özden, İstanbul, 1989, s. 222.

⁴ W. E. D. Allen, *Türk Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, 1966, s. 42-43.

⁵ Kurat, *Rusya Tarihi*; Ankara, 2010 s. 361.

⁶ Kavkazki Kalendar, Tiflis, 1910.

⁷ General İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul, 1958, s. 526.

⁸ Kurat, age. s. 331-332.

ve haksızlıkları gözler önüne seren şu ifadeleri okuyalım: “Müslümanların kalabalık olduğu vilâyetlerde Müslümanlık aleyhine misyoner hareketleri düzenlenmekte, İslâm aleyhine neşriyat yapılmakta, belli başlı piskoposlar toplantılar düzenlemektedir. Askerî hastahanelerde yatan yaralı Müslüman askerlerinin arzuları hilâfına Kur'an-ı Kerîm yerine kendilerine Tatarca basılmış İncil dağıtılmakta, bazen de onlar Ortodoks olmaya zorlanmaktadır. Bütün bunlar resmî makamların gizli emirleri ve yardımlarıyla gerçekleştirilmektedir. Yüz binlerce Müslüman askeri Rusya için öldüğü hâlde Rus hükûmeti onları manen bile olsa tatmin etmeye uğraşmıyor. Tersine dinî hislerini rencide edecek hareketler düzenliyor. Milyonlarca Müslüman için müftü seçilirken halkın oyuna müracaat edilmemekte, bu gibi mevkilere çoğunluğun kabul etmediği, dinî konular hakkında bilgisi az kimseler getirilmektedir. Kafkasya ve Kafkas ötesi nahiyelerde yerli memurlar keyfi tevkifler yapmaktadırlar. Batum ve Kars vilâyetlerinde ise daha fecî uygulamalar yapılmaktadır. Oranın ahalisi, kanun dışı ilân edilmekte, kadınlara kızlara tecavüz edilmekte, halka karşı şiddet kullanılmakta, ihtiyarlar ve çocuklar taciz, mal mülkleri gasp edilmektedir. Gençler ise açıktan açığa öldürülmektedir. Yüzlerce Müslüman köyü yağma edilmiş ve harabeye çevrilmiştir. Binlerce çocuk yetim kalmıştır; bu biçarelerle de meşgul olunmamaktadır. Rus hükûmeti şimdiye kadar bu olaylara göz yummuş veya olayları çıkaranlara yardım etmiştir.”

Naklettığımız bu sözler, Müslüman Fraksiyonunun Başkanı olan bir zat tarafından 1916 Nisan'ında Duma'da yapılan konuşmanın bir kısmıdır.⁹ Demek ki Rusya'da her devirde aynı siyaset takip edilmiştir. Ahıska bölgesinde Sovyet Rusya zamanındaki hayat şartları da çok farklı değildi.

Ömer Faik Numanzade (1872-1937), Ahıska'dan yetişmiş ünlü bir yazar ve aydındır. İstanbul'da okumuş, Avrupa kültürüyle tanışmış ve gençliğinden beri serbest fikirlere ilgi duymuş birisidir. İçinden çıktığı toplumun uzun zamandan beri Çar kırıbacının altında cahil ve geri bırakılmış olması onu derinden düşündürüyordu. Bu gidişe son vermek için sosyalist fikirlere bel bağlamış, hatta daha ileri giderek Bolşevizme kaymış, Tiflis'te yapılan gösterilerde ön saflarda yürümüştür. Ömer Faik, Gürcistan'ın Kızılordu tarafından işgalinden sonra kurulan Bolşevik yönetimin önde gelen on kişilik kadrosu içindeydi. Gürcistan'ın Ahıska, Acara ve Borçalı gibi Müslüman bölgelerinden

⁹ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara, 1999, s. 230.

sorumlu komitenin de başkanıydı. Bu dönemle ilgili olarak Şamil Gurbanov'un söylediklerini özetleyelim: Komitenin Müslüman İşleri Şurasının Başkanı olan Ömer Faik, kendisine verilen geniş yetkilerle, Müslüman ahalinin yaşadığı Ahıska, Ahılkelek, Acaristan ve Borçalı'yı karış karış gezdi. Halkı dinledi. Halkın yönetimden memnun olmadığını gördü. Buralarda Müslümanların yaşadığı kaale bile alınmıyordu. Müslümanların yaşadığı bölgelerde mahallî yönetimler, tamamen gayrimüslimlerin elindeydi. Müslümanlar tutuklanıyor, evleri aranıyor, malları müsadere ediliyordu. Bu hayatın çekilmez hâl aldığını gören halk, Türkiye'ye göçe başlamıştı. Ömer Faik, bir ordu komutanına gönderdiği mektupta şunları yazıyordu: “Aspinza'da ben şahit oldum ki, askerlerin atları köylülerin tarlalarında otliyordu. Askerleri uyurduğunda hakarete uğradım.” Kızıl askerlerin halka yaptığı zulümler çekilmez hâl almıştı. Onlar, kendilerini düşman ülkesindeymiş gibi görüyor, halka da öyle davranıyorlardı. Meselâ bir asker, kendisine ikinci defa süt vermek istemeyen bir köylüyü kurşunluyor; bir başkası, kendisine süt bulup getirmeyen köylü kadını tahkir ediyor; diğeri, Ramazan ayında camiye kilitleyerek imamın ezan okumasına mani oluyor; bir başkası, tek odalı evde yaşayan beş altı kişilik bir ailenin evinde kalmak istiyor ve bütün bunlar hakaretlerle icra ediliyordu. Kızıl askerlerin kendileri halkın sırtından geçindikleri gibi atları da tarlaları, bağları, bahçeleri tahrip ediyordu. İlçelerdeki İnkılâp Komitesi büroları, Ermenilerin elindeydi. Bunların da yerli ahaliye yapmadığı eziyet yoktu. Ömer Faik, bütün bunları hükûmete ve ordu kumandanlarına bildiriyor, bir sonuç alamıyordu. Köylünün birisi Ömer Faik'e sormuş: “Ahıska'daki hükûmet, Bolşevik hükûmeti midir, Ermeni hükûmeti midir?”¹⁰

3. Bölgede nüfus hareketleri ve Osmanlı Devleti zamanında Türkiye'ye göçler

Gerek Çarlık zamanında ve gerekse Çarlığın yıkılmasından sonraki Sovyet devrinde bölgede nüfus hareketleri meydana gelmiştir. Zira yüzyıllardan beri sancağı altında yaşadığı ve din, dil vs. gibi temel değerlerini paylaştığı Türkiye'den ayrı düşmek bölge ahalisi için büyük bir felâket demektir. Rusların ele geçirdikleri bölgelerde

¹⁰ Yunus Zeyrek, *Ahıska Araştırmaları*, Ankara, 2006, s. 300-301.

uyguladıkları baskı ve zulmü duyan ahali, derin kaygıya hatta paniğe kapılmıştı. O zamana kadar Rusların başka yerlerde yaptıklarını burada da yapacaklarını düşünen halk, Osmanlı Devleti sınırından geçerek muhtelif yerlere gitmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak arşiv belgelerimizi sunmadan önce genel manzara hakkındaki mülâhazalarımızı ifade etmek isteriz.

Bazı kişiler Rusya'nın istilâ ettiği yerlerdeki ahaliyi göçe zorlamadığını iddia etse de yukarıda ortaya koyduğumuz sosyal ve siyasî şartlar altında yaşamanın ne demek olduğunu anlamak çok zor olmasa gerektir. Rus idaresi hakkında akademik çalışma yapanların ne kadar tarafgir davrandığı hatta bazı belgeleri bile soğuk savaş döneminden kalma kendi ideolojik tezleri doğrultusunda kullandığı görülen şeylerdendir.

Rusların, ele geçirdikleri bölgeleri ebediyen Rus yurdu yapmaya kesin kararlı oldukları bilinen bir gerçektir. Nitekim Kars, bunun en açık örneğidir. Zira Ruslar, şehri yeniden imar ederek tarihî dokuyu silmek, ilk fırsatta demiryoluyla merkeze bağlamak, kuvvetli bir askerî üs kurarak tahkim etmek, Hristiyan nüfusu ve asileri buraya getirip iskân etmek suretiyle daha ilerisi için burayı hareket üssü hâline getirmişti. Yol boylarında yaşayan yerli ahaliyi bir şekilde kaldırarak yerine güvendiği unsurları yerleştirmişti.

Rusların Güneybatı Kafkasya'da yaşayan yerli Müslüman ahaliyi zorla olmasa da başka metotlarla göçe zorladığı bilinmektedir. Bu kadar göç niçin olmuştur? Kim vatanını terk edip yokluk yoksulluk içinde yâd ellere, bilinmezliklere doğru gider? Bu insan tabiatına aykırıdır. Bölgeden yetişen halk şâirlerinin, bu göç hareketleriyle ilgili ağıt ve destanları toplansa ciltlerle kitap olur! Bunlara kısaca göz atmakta fayda var.

Yerli halkı asimile etmeyi başaramayan Ruslar, ahaliyi göçe teşvik ediyor. Bu yolda maalesef din adamlarını bile kullanmışlardır. "Buralardan gidelim! Kâfir içinde yaşamak caiz değildir!" düşüncesini yayarak, hatta bu uğurda manzumeler yazdırılıp cami önlerinde dağıtılarak, halk göç etmeye çağırılmış. Halkı göç etmeye heveslendiren, kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen ve bir propaganda eseri olduğu açıkça anlaşılan, tamamı 15 dörtlükten meydana gelen bir destan, halkı buralardan gitmeye çağırmaktadır:

*Dinle ulema sözünü
Ne durursun, hicret eyle
Mümin olanlara farzdır
Ne durursun, hicret eyle!*

*Yoktur dünyanın vefası
İmandır derdin şifası
İşitmezsin ezan sesi
Ne durursun, hicret eyle!*

*Bu fani dünya yalancı
Olmuştur bize talancı
Evlâdın olur davacı
Ne durursun, hicret eyle!*

*Bu kâfir durdukça azar
Seni candan eder bîzâr
Hiç kalmadı okur-yazar
Ne durursun, hicret eyle!¹¹*

Ulaşım vasıtasının hiç olmadığı bir devirde zavallı köylüler kağnılarıyla Anadolu'ya doğru ne şartlar altında ve hangi duygu ve düşüncelerle yollara döküldüler? Bu göçleri yaşayanlar, yakın zamana kadar hayattaydı; kim onları dinledi ve yaşanan faciaları kayda aldı? İşte Ahıska'nın yanı başındaki Posof'tan 1880 yılında göç eden başka bir halk şâiri Güftarî şöyle diyor:

*Zapt eyledi ben-i asfer cihanı
Şimdiki hâl meydan küffara kaldı
Beyan etti türlü türlü alâmet
İslâm olan gama efkâre kaldı.*

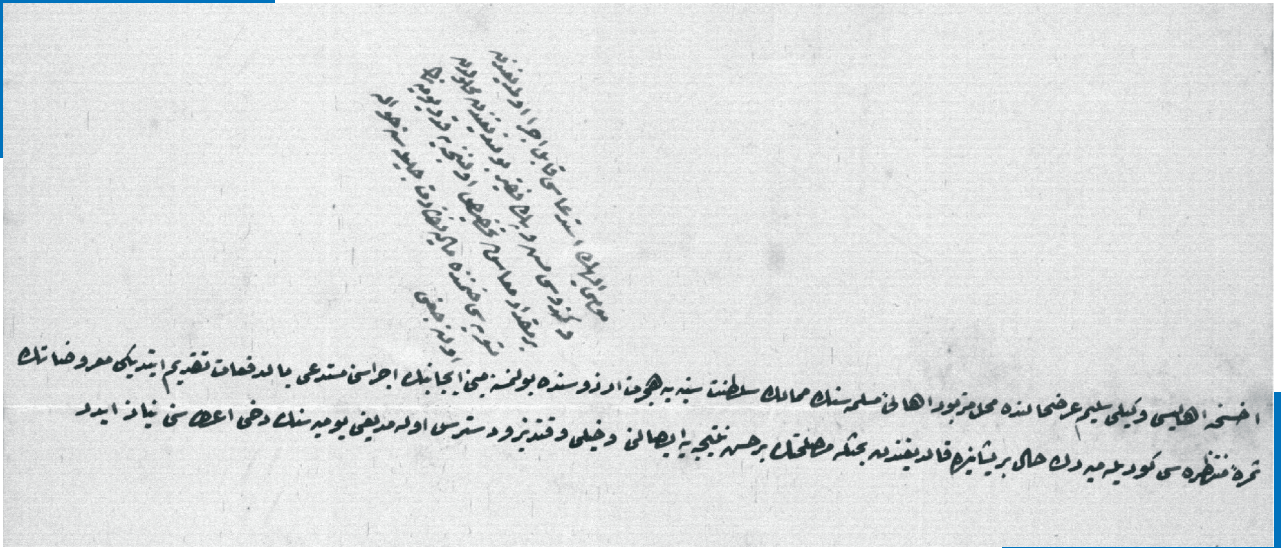
Tamamı 28 dörtlük olan uzun bir destan daha vardır ki, vatandan ayrılarak kağnı katarıyla Anadolu'ya doğru giden bir başka halk şâiri Ceyhunî, gönül sızılarını dile getirmektedir:

*Elvedâ günüdür çimenli dağlar
Göllerde ötüşen sonalar kaldı
Sedri mermer nişan taşlı otağlar
Her taşı gevherden binalar kaldı.*

Buna benzer elimizde onlarca ağıt ve destan var. Hepsî yaşanmış acıları dile getiren ve vatandan ayrılmanın yüreklerde meydana getirdiği sızıları terennüm etmesi bakımından önemlidir.

Ahıska'dan Türkiye'ye göç hareketleri, hem Çarlık zamanında ve hem de Sovyet Rusya döneminde meydana gelmiştir. Ahıska'dan Osmanlı'ya doğru ilk göçlerin 1828 felâketinden sonra başladığı söylenebilir. O zaman Ahıska ve

¹¹ Kırzioğlu M. Fahrettin, *Edebiyatımızda Kars*, İstanbul, 1958, s. 53.

Ahıska ahalisinin Türkiye'ye göç etme arzusu.

köylerinde yaşayan Müslüman Türk ahali, hemen sınırdaki Posof, Ardahan, Artvin ve Oltu yörelerine gelip yerleşmiştir. Bugün bu bölgenin ahalisinden birçok insan, hangi köyden geldiğine dair ata dede rivayetlerini anlatmaktadır. Bu göçler düzenli ve kayıt altında olmadığı için şimdilik herhangi bir belge sunamıyoruz.

Devletin bilgisi dâhilinde cereyan eden göç dalgasıyla ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde hayli doküman var. Bunlardan sanal ortama aktarılmış olanları Ankara'daki Devlet Arşivi'nden temin ederek bugünkü yazıya naklettik. Bu belgelerden anlaşılıyor ki, devletin çeşitli birimleri o zamanın şartları çerçevesinde muhacirlerle ilgilenmiş ve onları iskân etmiştir.

Osmanlı arşiv belgeleri arasında Ahıskalıların 1868 yılında müracaat ederek toplu halde Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek istediklerini bildiren yazılar var. Ahıska ahalisinin vekil olarak İstanbul'a gönderdikleri Selim Kür Han adlı ve yaşlı bir kişinin, 7 Safer 1285 (30 Mayıs 1868) tarihli yazı ile ondan sonra da devam eden ve kendisine maaş bağlanması talebiyle ilgi birkaç yazı var. Bu yazılardan biri şöyledir:

Ahıska ahali vekili Selim, arzuhalinde, mahall-i mezbûr ahali-i Müslimesinin Memâlik-i Saltanat-ı Seniyye'ye hicret arzusunda bulunmasına mebnî icâbının icrâsını müsted'î bi'd-defaât takdim etdiği ma'rûzatın semere-i muntazırası görölmeden hâl-i perişânize kaldığından bahisle maslahatın bir hüsn-i neticeye isâlini ve hayli vakitten beri dest-res olamadığı yevmiyesinin i'tâsını niyaz eder.

Bu yazının üzerindeki cevabî not şöyledir:

Mumaileyhin istidâsı kabil-i icrâ olmadığından ve kendüsi müsinin ve pek fakir bulunduğundan mahlûlden bir mikdâr maaş tahsisi oluncaya kadar yevmiyenin tesviyesi zımında Maliye Nezaret-i Celîlesine havale olunacağı.

Fî 15 Haziran sene 1285 [27 Haziran 1869].¹²

Bu ifadelerden Ahıska ahalisinin Osmanlı ülkesine göç etmek ve Osmanlı makamlarıyla görüşmek suretiyle bu göçü organize etmek maksadıyla bir vekil belirleyerek onu İstanbul'a göndermiş oldukları fakat bu dileklerine olumlu cevap verilmediği anlaşılmaktadır.

Daha sonra Ahıska ve çevresinden göçler, hem karadan hem de deniz üzerinden devam etmiştir. Deniz yoluyla Batum'dan Trabzon, Samsun ve İstanbul'a, buralardan da içerilere doğru, karadan da Erzurum üzerinden Anadolu'ya yönelmiştir. 1861'de Erzurum valisi, Ahıska'dan 2500 ailenin Osmanlı Devleti tabiiyetine geçmek için müracaat ettiğini, İstanbul'a bildirmiştir. Daha sonraki yıllarda da binlerce ailenin aynı şekilde Türkiye'ye geldiği kaydedilmektedir. Bu muhacirlerle ilgilenmek üzere o tarihlerde Muhacirîn Komisyonu teşkil edilmiş, bunun adı 1905 yılında Muhacirîn-i İslâmiye Komisyonu olmuştur.¹³

Devamı var.

¹² BOA. İ. DH. 589/40967

¹³ Nejla Günay, Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı, Bilig dergisi, S. 61, 2012.